

Mikael B och jag har hamnat i ett meningsutbyte kring skälen bakom Ingvar Carlssons överraskande meddelande om sin avgång.

Det kan tyckas vara en marginell fråga att debattera. Men jag är lite grann förbryllad över Mikael's inställning när han så tvärsäkert tycker sig veta vad som rörde sig i Ingvar Carlssons inre. Och dessutom tycker jag inte att frågan är alldeles marginell. Palmeutredningen har varit sammanflätad med regeringspolitik ända sedan de första dygnen efter mordet då Ingvar Carlssons regering beslutade sig för att backa upp Hans Holmér som spaningsledare.

Så givetvis är det intressant att stanna upp inför det faktum att Carlsson offentligt meddelade sitt beslut att avgå bara ett dygn efter det att hans tidigare finansminister väckt frågan om Palmemordet var ett statligt mord. Och att han – som vi ska se – började informera sina regeringskollegor och partikamrater några timmar efter det att Feldts artikel nått offentligheten på morgonen den 17 augusti 1995.

Mikael's argumentering är också intressant för att han lyfter in begreppet ”konspirationsteori”. När han avvisar att Carlssons besked om sin kommande avgång kan ha något som helst samband med Kjell-Olof Feldts publicering av sin sensationella krönika om polisspåret i Dagens Nyheter dagen innan kallar han det för en ”konspirationsteori” att ens överväga ett sådant samband.

Han hänvisar till en artikel i Svenska Dagbladet som återger den socialdemokratiska talmannen Birgitta Dahls påstående om att Carlsson redan tidigare under den sommaren begärde ett möte med henne den 17 augusti. Och under detta möte – som hölls några timmar efter publiceringen av Feldts artikel – tog han upp frågan om sin avgång. Mikael's slutsats är att Carlsson måste bestämt sig för att lansera sin avgång långt innan Feldts artikel var ute. Och han skriver att ”konspirationsteorin” spruckit som ett ”troll i solsken”.

I en [annan nyligen postad kommentar](#) har Mikael ställt en sådan hypotes mot bröderna Poutiainens bok Inuti labyrinten. Enligt Mikael ägnar sig inte bröderna åt konspirationsteorier, i stället formulerar de ”legitima frågeställningar efter noggrann research”.

Jag vill nog hävda att Mikael vänder upp och ner på saker och ting och jag ska förklara varför.

Först av allt, låt oss konstatera att bröderna Poutiainens bok förstås är högst relevant att diskutera i det här sammanhanget eftersom det var just den boken som var temat för Kjell-Olof Feldts mycket uppskattande krönika i Dagens Nyheter. Vad som påstås i den boken anger därmed en viktig del av förutsättningarna för diskussionen om Feldts artikel kunde ha påskyndat Ingvar Carlssons beslut att meddela sin avgång eller inte.

I sin krönika skrev den förre finansministern bland annat:

Jag inser det oerhörda i att ens antyda att svenska poliser, kanske på högsta nivå, skulle ha deltagit i en komplott för att mörda landets statsminister. /.../ Men boken ”Inuti labyrinten” har tvingat mig att börja fundera över om min tillit till myndigheters lojalitet mot sin egen stat är så välgrundad som jag vill tro.

Det är starka ord.

När detta skrevs var alltså Ingvar Carlsson åter statsminister sedan hösten 1994. Och vi talar om samme Carlsson som tidigare aktivt banat väg för de två politiska fixarna, Holmér och Ebbe Carlsson, i deras försök att skylla Palmemordet på kurdiska PKK. Och samme Carlsson som sedan PKK-spåret havererat varit benägen att stämma in i kören om Christer Petterssons skuld.

Det är ju onekligen ett visst avstånd mellan det och de infallsvinklar på mordet som Feldt tar upp i sin krönika.

Feldt rev ju upp den känsliga frågan om det inte bara fanns bekymmersamma dolda sanningar om dådet på Sveavägen utan också om det existerade påtagliga problem med statsmaktens vilja att verkliga utreda detta mord.

Och där befann han sig på fullständig kollisionkurs med Ingvar Carlsson. Denne hade för sin del hösten 1993 uttalat sig för journalister med anledning av den planerade nya kommissionen som skulle granska Palmeutredningen (det som med tiden blev Granskningskommissionen). Han hade då markerat att utredningen av allt att döma stod inför att avvecklas och att det nu krävdes ett positivt och lugnande bokslut. Kommissionens uppgift var därför, framhöll Ingvar Carlsson, att ”skapa ett förtroende bland medborgarna om att arbetet bedrivits på ett riktigt sätt, att man gjort allt som kunnat göras”. (Dagens Nyheter 931030, *Allt talar för ny Palmeutredning* av Dick Ljungberg).

Och om det var det perspektivet Carlsson ville plantera hos medborgarna var förstås Feldts infallsvinkel det han minst av allt behövde.

Betydde det här att Ingvar Carlsson själv aldrig snuddat vid tankar av det slag som Feldt gett uttryck för?

Jo, med all sannolikhet var det just vad han hade tänkt omedelbart efter mordet. Dåvarande moderatledaren Ulf Adelsohn har berättat att Carlsson ringde honom dagen efter mordet och sa att ”när nu detta hade hänt hade det varit bättre om det varit en enstaka vettvilling. Men det verkar vara mycket väl planerat lång tid i förväg. Det är ett tecken på att det finns en grupp som inte drar sig för något för att skada det svenska samhället. Det är i så fall mycket allvarligt”.

I boken *Ur skuggan av Olof Palme* utvecklar Carlsson kortfattat det temat själv:

Min tanke omedelbart efter mordet på Olof Palme var att det fanns politiska motiv bakom dådet. (Carlsson: *Ur skuggan...* sid 24-25)

Han skriver samtidigt att han inte velat ”medverka” till ”spekulationer” om just motivet. Och det är sant, så till vida som att han aldrig offentligt fört fram misstankar mot sådana grupperingar som hade begripliga politiska motiv att göra sig av med Palme. Och han har heller aldrig offentligt rest frågan om krafter inom den svenska staten skulle kunna vara inblandade i mordet.

Men han gjorde i stället andra saker – genom politiska manövrer och offentliga uttalanden hjälpte han till att leverera förmodade Palmemördare i form av terroriststämplade kurdiska politiska flyktingar eller en alkoholiserad förtidspensionär – det vill säga olika utpekade personer som just saknat meningsfulla motiv att skjuta den svenske statsministern.

Mest jobbigt för Carlsson själv blev det i samband med Ebbe Carlssonaffären. Ebbe Carlsson hade med hjälp av kanslihuset och tjänstemän på Säpo iscensatt en plan för att leverera till synes graverande hemliga inspelningar av samtal i PKK-miljön. Tanken hade varit att dessa samtal skulle triggas igång av en polisagent med bakgrund som PKK-ledare. Polisagenten fanns redan på plats i Sverige och operationen hade finansierats av Ebbes vän affärsmannen Tomas Fischer. Som en skyddande gudfader för Ebbes verksamhet fanns Carl Lidbom som utsetts till Säpoutredare av Ingvar Carlsson och därmed hade extraordinära befogenheter att öppna dörrar åt sin vän Ebbe.

Men det hela gick inte alls som planerat – Ebbes personliga livvakt fastnade i tullen med bilen full med avlyssningsutrustning och justitieminister Anna-Greta Leijon avslöjades med att ha skrivit ett rekommendationsbrev som skulle hjälpa Ebbe i dennes kontakter med brittiska hemliga tjänster.

Ingvar Carlsson klarade sin egen politiska karriär med ett nödrop – det blev Leijon som fick ta smällen och avgå som minister.

Men skandalen frestade på. Och en av Carlssons nära medarbetare, Thage G Peterson, har i efterhand berättat att Ingvar Carlsson under det sena 80-talet utarbetat en detaljplan för sin egen avgång, bland annat för att han ”fått ta emot många smällar under Ebbe Carlsson-affären” och för att ”han hade blivit sviken av sina vänner”. (Thage G Peterson: Resan mot Mars, sid 687.)

Det kan tilläggas att en av de många smällar Ingvar Carlsson fått motta för sin roll i Ebbe Carlssonaffären var en kritisk artikel i Aftonbladet av Birgitta von Otter, hustru till Kjell-Olof Feldt.

Som vi vet realiserades inte Carlssons avgångsplan, inte då i alla fall.

Låt oss då återvända till Feldts artikel i augusti 1995.

Man kan förstås säga att den inte lade grunden till samma skarpa läge som Ebbe Carlssonaffären gjort. Men det är ett påstående som kan diskuteras. Det Feldt gjorde var just att lyfta fram sådana frågeställningar som Ingvar Carlsson så bestämt undviktit att ge offentlighet åt – att mordet på Olof Palme kunde vara ett kyligt och rationellt dåd med trådar högt upp i samhället.

Feldt, Sveriges tidigare finansminister och en nära medarbetare till Ingvar Carlsson vid tiden för Palmemordet, var ju inte vem som helst. Redan i det låg en ansenlig tyngd i det han skrev, vilket också gjorde att nyhetsmedia reagerade direkt och kraftigt.

Dessutom: om det kunde hävdas att det låg något rimligt i de påståenden som fanns i den bok som Feldt hänvisade till – *Inuti labyrinten* – då blev ju saken väldigt allvarlig

Mikael B hör i alla fall till dem som tycker att bröderna Poutiainens bok är värdefull – och jag håller med om det, även om jag inte alls instämmer i alla deras slutsatser.

Så där har vi i alla fall en sorts enighet. Låt oss med det i minne se efter vad bröderna påstår.

Lite överskådligt kan det sägas att de gör tre centrala påståenden.

Det första går ut på att det inom svenska Säpo ”fanns ett väldokumenterat Palmehat”.

Det andra handlar om att ”det inte går att få någon klarhet i säkerhetspolisens agerande under mordnatten”.

Det tredje handlar om att ”polisen på den öppna sidan under mordnatten över huvud taget inte organiserade någon mördarjakt”.

Och utifrån dessa påståenden ställer bröderna frågan om Palme föll som ett offer i det kalla kriget, mördad av krafter på västsidan. Eller som de uttrycker det, att ”den mörka februarinatt [då] Olof Palme stupade gick frontlinjen i det kalla kriget på Sveavägen i Stockholm”.

De tillägger:

Om så var fallet kommer självfallet mordet aldrig att lösas. Politiskt möjlig är då bara en skenlösning efter en på förhand bestämd modell: antingen 'en ensam galning' som Christer Pettersson eller 33-åringen, eller en terroristorganisation som PKK. Illusionen att vi här i väst

lever i det fundamentalt goda samhället måste nämligen upprätthållas. I vår typ av demokrati är illusionen det viktigaste av allt. (Poutiainen, sid 783f, 793).

Det här är förstås rent sakligt en konspirationsteori.

Jag har inga problem med konspirationsteorier rent generellt. Den som studerar politiska skeenden genom världshistorien hittar ständigt konspirationer eller tecken på sådana. När fakta inte är fullständigt klarlagda finns det inslag av teorier med i bilden.

Nu används ju ofta ordet ”konspirationsteori” i en mer speciell mening – som en ogrundad uppfattning baserad på att se konspiratoriska samband där sådana inte finns. Och det är förvisso så att det finns en tendens djupt inbäddad i det mänskliga psyket att begå sådana misstag. I vissa situationer och för en del människor kan sådana tankefel slå över fullständigt. Och ett av problemen med mycket långt drivna konspirationsteorier som saknar rimligt stöd i verkligheten är att de ofta så att säga skapar mekanismer som gör dem närmast omöjliga att ifrågasätta för dem som tror på dem. De inbillade konspiratörerna framstår som så mäktiga, närmast oöverbanneliga, att varje ifrågasättande av konspirationsteorin kan tolkas som att den som ifrågasätter ingår bland dessa konspiratörer.

Mot den bakgrunden blir jag lite bekymrad över bröderna Poutiainens ord om att ifall de har rätt i sina förmodanden om mordet så kommer det aldrig att lösas.

Jag skriver gärna under på att sanningar om politiska konspirationer ofta kan vara mycket svåra att få fram – och att det givetvis finns en mängd exempel där sådana sanningar aldrig uppenbaras.

Men det är det absoluta i deras sätt att formulera sig som jag inte går med på. Obekväma sanningar har trots allt en tendens att komma fram, åtminstone ibland (som nazisternas folkmord på judarna eller Watergateskandalen inklusive dess kopplingar till Nixon/Kissingers hemliga krig mot Kambodja).

Ibland kan det förvisso ta lång tid (som när sanningen om CIA:s roll i statskuppen i Iran 1953 äntligen redovisades härom året eller som när nya uppgifter om Hammarskjölds död 1961 nu till sist börjar krypa fram).

Men bortsett från att bröderna är omotiverat kategoriska håller jag gärna med rätt långt i resonemanget. Inte minst i Sverige frodas och upprätthålls föreställningar om att myndigheter står för sanning och rätt i en utsträckning som inte alls behöver vara fallet. Och dessa överdrivna och ibland rent osanna föreställningar kan förstås bidra till att förhindra att känsliga uppgifter kommer upp i ljuset.

Det är illa nog. Och självklart: om vi godtar att brödernas beskrivning av illusionernas roll i västerländska demokratier i allmänhet, och samma illusioners roll när det handlar om svenska myndigheter och Palmemordet, ligger rimligt nära verkligheten – då måste det ha varit ytterst besvärande för Ingvar Carlsson när hans gamle politikerkollega flaggade för deras bok i Sveriges största morgontidning.

Det hade ju så att säga personlig bäring för Ingvar Carlsson. Det hade varit hans regering som haft ansvaret för att mordutredningen skulle fungera under de första åren, och det var hans regering som åter hade det ansvaret sedan 1994.

Och Carlssons inställning var, som vi vet, att det gällde att ”skapa ett förtroende bland medborgarna om att arbetet bedrivits på ett riktigt sätt, att man gjort allt som kunnat göras”.

För att det skulle gå hem krävdes förstås att inte dessa medborgare hade några som helst tankar på att sanningen kunde ligga i polisspåret.

Och här var det förvisso känsligt, långt känsligare än vad som kom fram i Feldts korta krönika.

Det illustreras bland annat av att om man börjar rita diagram över personliga kontaktnät blir det inte många steg mellan Ingvar Carlsson själv och en av centralfigurerna i polisspåret, Carl-Gustaf Östling.

Denne är utförligt beskriven i bröderna Poutiainens bok (se sid 628-631).

Östling (av alla människor) hade utfört hemliga uppdrag åt Ebbe Carlsson.

Ebbe hade i sin tur haft ett nära samarbete med Säpoutredaren Carl Lidbom.

Och Lidbom, slutligen, hade varit en av Ingvar Carlsson viktigaste politiska rådgivare under det sena 80-talet.

Det kan förstås också ritas in ytterligare personer i samma diagram på ett sätt som kompletterar bilden än mer – exempelvis hade Hans Holmér direktkontakt med såväl Östling som Ingvar Carlsson.

Det fanns alltså, vill jag hävda, alla skäl för Ingvar Carlsson att bli nervös över vad Feldt nu tagit sig till med. Hans krönika skulle ju kunna bli början på så mycket mer.

Låt oss då gå över till den mer specifika frågan om det är troligt att Feldts artikel triggade Ingvar Carlssons avgångsbesked.

Det är förvisso så att det finns uppgifter, framför allt från Ingvar Carlsson själv men också från hans medarbetare Thage G Peterson, om att han före publiceringen av Feldts artikel börjat planera för att avgå som statsminister.

Alldeles oavsett hur dessa privata funderingar från Carlsson kan ha sett ut var det redan bestämt att det skulle bli en socialdemokratisk extra partikongress under 1996. Och denna extrakongress skulle alltså diskuteras på det socialdemokratiska partistyrelsemötet som annars hade det kommande valet till EU-parlamentet som central fråga.

Carlsson har själv framhållit att det var lämpligt att han lämnade sitt besked i samband med partistyrelsemötet. Men självklart skulle det ha varit möjligt för honom att annonsera sin avgång senare, partiledare avgår ibland på mycket kort varsel och till extrakongressen var det mer än ett halvår. Offentliggörandet av hans avgångsbeslut kom också lite olyckligt under partikampanjen inför EU-parlamentsvalet och samtidigt utan att det på något sätt var klart vem som skulle bli hans efterträdare. Det fanns inte ens en valberedning som kunde börja jobba med frågan. Och allt detta i ett läge när partiet hade dåliga opinionssiffror i mätningarna.

Ingvar Carlssons besked kom närmast som en blixtnedslag från en klar himmel – och hur illa förberett partiet var att få fram en efterträdare visade sig snart. Mona Sahlin var den enda kandidaten, men långt före partikongressen blev hon skandaliserad genom avslöjanden om hennes sammanblandning av statens pengar och sin egen privatekonomi i det som kom att kallas Tobleroneaffären. Skandalen blev förödande för tilltron till Sahlin själv och hon tvingades dra tillbaka sin kandidatur under pinsamma former. Men den var naturligtvis också besvärande för socialdemokratin.

Till sist blev det, som många minns, i stället Göran Persson som kom att efterträda Carlsson.

Mikael B refererar alltså Birgitta Dahl som sagt att Ingvar Carlsson en månad i förväg bett henne boka tid för ett möte med honom just den 17 augusti – det vill säga dagen före partistyrelsens möte. Det pekar förstås på att Carlsson i alla fall kan ha övervägt att ta upp sin avgång med partistyrelsen: Men hade han i så fall verkligen bestämt sig för att resa frågan med de nära partikollegorna? Och i den mån han tänkte göra det, hade han då också för avsikt att gå ut offentligt med buller och bång i samma veva? Eller var det bara så att han förberett sig maximalt så att han hade ett möte med Dahl inbokat för alla eventualiteter – till exempel att han skulle kunna ta upp sin avgång om han kände att han verkligen ville, ungefär som när han förberedde sig för att avgå efter Ebbe Carlssonaffären men beslutade sig för att avstå?

Inget av det vet vi. Vad vi vet är att Feldts krönika i Dagens Nyheter publicerades på morgonen den 17 augusti. Och först på förmiddagen samma dag började Ingvar Carlsson rent konkret att förbereda tillkännagivandet av det besked som skulle placera honom själv som toppnyhet.

Så här skriver han i sin memoarbok *Så tänkte jag*:

Torsdagen den 17 augusti började jag processen för att offentliggöra min avgång. Jag hade noga tänkt igenom hur det skulle gå till. Vid det ordinarie regeringssammanträdet på förmiddagen kallade jag till ett extra sammanträde nästa morgon klockan 09.15. De som inte kunde närvara skulle meddela statssekreterare Hans Dahlgren var de kunde nås. Finansminister Göran Persson undrade om han skulle inställa den resa till Island som han planerat till nästa dag. Det tyckte jag inte var nödvändigt men vi ville kunna nå honom per telefon.

Jag hade anhållit om att få träffa kungen på slottet och talman Birgitta Dahl i riksdagen under eftermiddagen. Det var rimligt att informera statschefen och talmannen först av alla. På kvällen träffade jag partisekreteraren Leif Linde. Han blev inte alls lika förvånad som Birgitta Dahl. Efter vårens samtal var han förvarnad. [Ingvar Carlsson skriver tidigare i boken att han testat att väcka frågan om sin avgång med Linde i maj, dock utan att ge något besked då. GW:s anm.]

Under kvällen ringde jag min bror Bengt i Borås och min svägerska Anna-lisa, som var efterlevande till min äldste bror Rune. Jag lyckades också få kontakt med Lisbet Palme som var i Genève.

Mitt i natten väcktes jag av poliser som befann sig på taket ovanför vårt sovrumsfönster. En överförfriskad och våghalsig besökare på Vattenfestivalen hade tagit sig upp på taket i huset intill Sagerska. Något hot mot vår säkerhet utgjorde han inte, men det tog ett bra tag innan jag kunde somna om.

På morgonen började jag ringa några veteraner, Sven Aspling, Sten Andersson och Torsten Nilsson som jag räknade med var uppe tidigt. Bertil Jonsson ville jag också till varje pris nå i förväg och det lyckades. Bland vännerna fick jag tag på Harry Schein och Carl Lidbom. (Sid 603-604.)

Carlsson fortsätter med att berätta hur han kontaktar andra partiets ledare, nordiska socialdemokratiska ledare, regeringen samt det egna partiets verkställande utskott och partistyrelse. Han skriver att reaktionen kunde uttryckas i tre ord: "Förvåning men förståelse" och han tillägger att överraskningen var lika stor bland journalisterna på presskonferensen samma dag.

Vad Carlsson skildrar är alltså ett beslut vars framväxt varit okänd för nästan alla i hans omgivning. Han skriver i boken att han bara gjort undantag för en person, Thage G Peterson, som han samtalat med tidigare under sommaren och att han visste att denne skulle hålla tyst.

Inte med ett ord nämner Ingvar Carlsson sina reaktioner på Feldts artikel som ju alltså kom timmarna innan han började berätta om att han bestämt sig.

Den märkliga incidenten på taket invid hans bostad finns med. Men vid det laget hade av allt att döma Carlsson redan börjat dra igång sin informationskampanj – och i så fall kan den ju inte kopplas till hans beslut.

Så vad vet vi? Ja, utifrån tillgänglig information är det förvisso troligt att Ingvar Carlsson grubblat en hel del på sin avgång under våren och sommaren och säkert också varit medveten om att partistyrelsemötet den 18 augusti kunde vara ett högst tänkbart tillfälle att vädra frågan.

Men det kompetent iscensatta offentliggörandet – som väckte sådan häpnad också bland hans närmaste medarbetare – ligger så välsynkat i tiden i förhållande till Feldts artikel att jag inte tycker att frågorna kring förloppet är besvarade. Politiker brukar vara mycket noga med exakt när de lanserar olika utspel. Och Ingvar Carlsson var ingen amatör i sammanhanget.

Om han – som redan varit tilltufsad av Ebbe Carlssonaffären – kunde se till att slippa en ny besvärlig diskussion om Palmemordet så var det säkert lockande. Särskilt om han redan börjat fundera starkt på sin avgång. Varför inte satsa på en professionell och väl tajmad politisk fint för att bespara sig själv en del bekymmer och slippa få en onödigt solkig avslutning på den annars hyfsat framgångsrika karriären?

Det vi kan säga är i alla fall en sak; om det inte var en väl uttänkt plan från Carlsson så fungerade det i alla fall lika bra som en sådan. Journalisternas fokus på inrikesbevakningen flyttade i en ny riktning. Och Feldts utspel självdog i media.

Ytterligare en sak kan tilläggas: om Carlssons tajming av sitt utspel var resultatet av en plan för att tysta rabaldret kring Palmemordet så talar mycket för att detta var en plan som den rutinerade statsministern kläckte själv. Han var genom många års erfarenheter i hetluften kompetent nog att kunna hantera sådana saker. Och facit från alla politiska skandaler hade säkert lärt honom att somliga öppenhjärtiga samtal helst inte ska förekomma alls ifall de inte är absolut nödvändiga. Bättre då att fatta känsliga beslut själv.

Varje politiker får räkna med att sådana frågeställningar avhandlas kring hans eller hennes agerande. När det gällde Olof Palme har det till exempel debatterats flitigt om hans protestnot till Sovjetunionen efter ubåtsjakten i Hårsfjärden var uttryck för hans övertygelse om vad som skett eller om han pressats till sitt ställningstagande.

Det är inget konstigt med det. Men ett resonemang om vad som ligger bakom en politikers alldeles ensamma personliga bedömningar kan i alla fall inte kallas för en... konspirationsteori.

Konspirationsteorierna finns i bröderna Poutiainens bok och i Feldts artikel. Därmed inte sagt att de är felaktiga.